

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการประกันคุณภาพถือเป็นหัวใจของการพัฒนาระบบบริการทางสุขภาพ เพื่อให้ผู้รับบริการได้รับการบริการที่มีคุณภาพ สามารถช่วยเหลือตนเองในการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข และมีศักดิ์ศรีตามศักยภาพแห่งตน ซึ่งการที่จะพัฒนาระบบบริการสุขภาพให้มีคุณภาพได้นั้น ทรัพยากรหลักที่เป็นพื้นฐานและมีความสำคัญระดับสูงสุดต่อการพัฒนา คือบุคลากรด้านสุขภาพ (คณะกรรมการการวางแผนพัฒนาสาธารณสุข, 2540) ดังนั้นแผนพัฒนาสุขภาพจิตแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงมุ่งเน้นการพัฒนากุศลกรด้านสุขภาพจิตให้มีคุณภาพและศักยภาพที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวช ซึ่งถือว่าเป็นบุคลากรทีมสุขภาพจิตที่สำคัญที่ให้บริการแก่ผู้รับบริการตลอด 24 ชั่วโมง

ลักษณะงานของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชเป็นงานที่ต้องมีความรับผิดชอบสูงและต้องใช้คุณสมบัติส่วนบุคคลอย่างมากในการให้การพยาบาลแก่บุคคลผู้มีพยาธิสภาพของกระบวนการคิดหรือมีบุคลิกภาพแปรปรวนอื่น ๆ (อุบล นิวัติชัย, 2527) อีกทั้งเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ทั้งทางทฤษฎีที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และใช้ตนเองเป็นเครื่องมือในการสร้างสัมพันธภาพทางการรักษากับผู้ป่วย (ฉวีวรรณ สุตะบุตร, 2527) ประกอบกับสภาพของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เปลี่ยนแปลงง่าย และไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป ผู้ป่วยส่วนใหญ่อยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาทั้งทางด้านกิจวัตรประจำวันและด้านจิตใจ ต้องอยู่รักษาในโรงพยาบาลเป็นระยะเวลานาน มีอาการของโรคเรื้อรัง หายช้า และมักกลับเป็นซ้ำ ทำให้ดูเหมือนการรักษาพยาบาลที่ให้ไม่ประสบผลสำเร็จ การปฏิบัติงานก็มีสภาพซ้ำซากจำเจ มองเห็นผลก้าวหน้าไม่ชัดเจน (อุบล นิวัติชัย, 2527 ; Mc Carthy, 1985) นอกจากนี้การทำงานเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยจิตเวชในโรงพยาบาลยังต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากผู้รับบริการ เช่น ญาติของผู้ป่วย ผู้ร่วมงานทั้งในทีมการพยาบาลและบุคลากรอื่น ๆ ของโรงพยาบาลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วย พยาบาลมักจะประสบกับสถานการณ์ปัญหาที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขหรือตัดสินใจอยู่เสมอ ต้องใช้ความสามารถในการคิดตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และควบคุมหรือจัดการกับปัญหาให้ได้

อย่างไรก็ตามแม้ลักษณะการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชจะมีความยาก แต่กลับมีผลการวิจัยจำนวนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชมีการรับรู้ตนเองในทางบวกเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน เช่น การศึกษาในกลุ่มพยาบาลประจำการในโรงพยาบาลจิตเวช สังกัดกรมสุขภาพจิตของวรนุช กิตส์มันท์ (2538) พบว่ากลุ่มตัวอย่างรายงานถึงความเข้มแข็งอดทนในระดับสูง มีสัมพันธภาพที่ดีมากกับบุคคลอื่น และมีความรู้สึกเหนื่อยหน่ายในการปฏิบัติงานในระดับต่ำ เช่นเดียวกับการศึกษาของลีคว์ คิยริยะกุล (2539) ที่พบว่าพยาบาลจิตเวชมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน และการศึกษาของภาวิณี ธนบดีธรรมจารี (2540) ที่พบว่าพยาบาลจิตเวชมีการรับรู้ในคุณค่าตนเองสูง นอกจากนี้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานของผู้วิจัยยังพบเสมอว่ามีพยาบาลจำนวนหนึ่งที่มีความสามารถ มีศักยภาพในตนเอง มีความมั่นใจในตนเอง สามารถจัดการหรือควบคุมสถานการณ์ปัญหาในการปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี และสามารถให้การดูแลผู้ป่วยได้อย่างมีประสิทธิภาพจนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ร่วมงาน ตลอดจนผู้ป่วยและญาติที่มารับบริการโดยทั่วไป ซึ่งการที่พยาบาลจะมีคุณลักษณะดังกล่าว พยาบาลจะต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพ มีความสามารถในการตัดสินใจดำเนินการปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง มีความสามารถในการควบคุม และจัดการ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาหรือเพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถดังกล่าวตามแนวคิดของกิบสัน (Gibson, 1993) หมายถึงการมีพลังอำนาจ (power) ของบุคคลนั่นเอง

การมีพลังอำนาจตามแนวคิดของกิบสัน (Gibson, 1993) บุคคลจะต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของการเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการที่จะควบคุม จัดการ ใช้ความรู้ความสามารถ ตลอดจนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการ เป็นทั้งกระบวนการภายในตนเอง (intrapersonal process) และเป็นกระบวนการระหว่างบุคคล (interpersonal process) โดยอาศัยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การค้นพบสภาพการณ์จริง (discovering reality) 2) การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (critical reflection) 3) การตัดสินใจและลงมือปฏิบัติ (taking charge) และ 4) การคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีคุณค่า (holding on) (Gibson, 1993) นอกจากนี้ยังพบว่าบุคคลที่รับรู้พลังอำนาจในตนเองสูง มักมีการตื่นตัวที่จะพัฒนาตนเอง แสวงหา และคงไว้ซึ่งพลังอำนาจในตนเองอยู่ตลอดเวลา (Gibson, 1995) ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจภายในตนเองที่แต่ละบุคคลใช้ ดังนั้นการรับรู้พลังอำนาจในตนเองจึงน่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการที่บุคคลใช้ในการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับตนเอง

การรับรู้พลังอำนาจตามแนวคิดของกิบสัน (Gibson, 1993) หมายถึง ความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับตนเอง 4 ด้าน ได้แก่ 1) ความสามารถที่จะควบคุมหรือจัดการสถานการณ์ได้ (mastery) 2) ความพึงพอใจในความสามารถของตนเอง (satisfaction) 3) การพัฒนาตนเอง (self development) และ 4) การมีเป้าหมายและมีความหมายในชีวิตของตนเอง (purpose and meaning in life) ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวเป็นผลลัพธ์ของการเสริมสร้างพลังอำนาจซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จในงาน

โรงพยาบาลสวนปรุงเป็นโรงพยาบาลจิตเวช ขนาด 700 เตียง สังกัดกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข เป็นโรงพยาบาลจิตเวชแห่งเดียวของภาคเหนือ มีหน้าที่รับผิดชอบให้บริการบำบัดรักษา ส่งเสริมสุขภาพจิต ป้องกันปัญหาสุขภาพจิต และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยทางจิตเวชใน 17 จังหวัดภาคเหนือ ต้องให้การดูแลผู้ป่วยจำนวนมาก (โรงพยาบาลสวนปรุง, 2541) การที่จะสามารถให้การพยาบาลแก่ผู้รับบริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องอาศัยพยาบาลวิชาชีพที่มีความรู้ความสามารถ สามารถเผชิญกับความคับข้องใจ ความเครียด ปรับตัวได้ดี มีความยืดหยุ่น มีเหตุผล (ฉวีวรรณ สัตยธรรม, 2539) และการมีพลังอำนาจในตนเองเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติงานสำเร็จได้ตามเป้าหมาย จากการศึกษาการรับรู้ตนเองเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงของสินีนาฏ จิตต์ภักดี (2538) พบว่า พยาบาลที่ดูแลผู้ป่วยจิตเวชในโรงพยาบาลสวนปรุงส่วนใหญ่มีภาวะเครียดระดับปานกลาง มีพยาบาลจำนวนน้อยเท่านั้นที่มีภาวะเครียดอยู่ในระดับสูง และจากการศึกษาของลัดดา ต้นกันทะ (2540) พบว่าพยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานกับผู้ป่วยจิตเวชส่วนมากมีความเครียดและมีความพึงพอใจในงานระดับปานกลาง การศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงมีการรับรู้ตนเองในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏรายงานการศึกษาถึงการเสริมสร้างพลังอำนาจของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโดยตรง ซึ่งความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับเป็นแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรตามแผนพัฒนาสุขภาพจิตแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาการรับรู้พลังอำนาจในตนเอง กิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง ตลอดจนเปรียบเทียบกิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองที่ใช้ระหว่างพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงที่มีการรับรู้พลังอำนาจในตนเองแตกต่างกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการรับรู้พลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุง

2. เพื่อศึกษากิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุง

3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงที่มีการรับรู้พลังอำนาจในตนเองแตกต่างกัน

คำถามการวิจัย

1. พยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงมีการรับรู้พลังอำนาจในตนเองในระดับใด

2. พยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงมีกิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองอย่างไร

3. พยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชโรงพยาบาลสวนปรุงที่มีการรับรู้พลังอำนาจในตนเองแตกต่างกันมีการใช้กิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาระดับการรับรู้พลังอำนาจในตนเอง กิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง และเปรียบเทียบกิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชที่มีการรับรู้พลังอำนาจในตนเองแตกต่างกันในโรงพยาบาลสวนปรุง จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ในช่วงเดือนเมษายน ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2542

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง หมายถึง กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการควบคุมจัดการ การใช้ความรู้ความสามารถ ตลอดจนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุตามเป้าหมายที่ตนต้องการ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การค้นพบสภาพการณ์จริง 2) การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ 3) การตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ และ 4) การทบทวนซึ่งการปฏิบัติที่มีคุณค่า

การรับรู้พลังอำนาจในตนเอง หมายถึง ความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับตนเองของบุคคล ในด้านความสามารถที่จะควบคุมหรือจัดการสถานการณ์ได้ รับรู้ถึงความพึงพอใจในความสามารถของตนเอง รับรู้ถึงการพัฒนาตนเอง รับรู้ถึงเป้าหมายและความหมายในชีวิตของตนเอง เป็นผลลัพธ์จากการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง ซึ่งวัดโดยแบบวัดการรับรู้พลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพ ที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัยตามกรอบแนวคิดของกิบสัน (Gibson, 1993) โดยการรับรู้พลังอำนาจในตนเองต่ำ หมายถึง มีค่าคะแนนการรับรู้พลังอำนาจในตนเองต่ำกว่าค่าคะแนนเฉลี่ย และการรับรู้พลังอำนาจในตนเองสูงหมายถึงมีค่าคะแนนการรับรู้พลังอำนาจในตนเองสูงกว่าค่าคะแนนเฉลี่ย

กิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพ หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่พยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชแสดงออกตาม 4 ขั้นตอนของกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพื่อการพัฒนาตนเองหรือแก้ไขสถานการณ์ในการปฏิบัติงาน ได้แก่ 1) การค้นพบสภาพการณ์จริง 2) การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ 3) การตัดสินใจและลงมือปฏิบัติ และ 4) การคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีคุณค่า ประเมินโดยใช้แบบวัดกิจกรรมการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองของพยาบาลวิชาชีพที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดของกิบสัน (Gibson, 1993) และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

พยาบาลวิชาชีพที่ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวช หมายถึง พยาบาลวิชาชีพที่สำเร็จการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีหรือเทียบเท่าขึ้นไป สาขาพยาบาลศาสตร์ ขึ้นทะเบียนและได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพการพยาบาลและผดุงครรภ์ชั้นหนึ่ง ให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชในโรงพยาบาลสวนปรุง จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข